

MEGJEGYZÉSEK AZ ALFÖLD 9. SZÁZADI TÖRTÉNETÉHEZ (A KÉSŐ AVAR KARÉJOS ÖVVERETEK)

SZALONTAI CSABA

(*Szeged, József Attila Tudományegyetem*)

A szegedi Móra Ferenc Múzeum régészeti gyűjteményének első leletei közé tartozott az a szíjvég, amely a dolgozat kiindulópontjául szolgált. A Szeged-Óthalomról a múlt század végén bekerült lelet egy késő avar kori öntött bronz nagyszíjvég, amelynek felületén félhold, vagy karéj alakú díszítés van. Azóta természetesen számos lelőhelyről ismerjük pontos párhuzamait. A dolgozatban az azóta előkerült karéjos vereteket gyűjtöttem össze. Ezek nagyobb része publikált, de néhány olyan is van köztük, amelyek friss ásatási anyagokból valók.

A hazai és külföldi régészeti irodalomban a karéjos veretek eleinte csak egyszerű anyagközlésekben jelentek meg.¹ Az első olyan dolgozat, amely átfogóan vizsgálja e típus problematikáját, Csallány Dezső tollából született meg 1956-ban.² Csallány abból a tényből indult ki, hogy a karosi 1. számú honfoglaló sírban ilyen karéjos veretet találtak. Ebből vonta le azt a következtetését, mely szerint a karéjos veretek köre azt az avar népességet reprezentálja, amely a 9. sz. végén és a 10. század elején élt a Kárpát-medencében.³ Erdélyi István a jánoshidai késő avar temető kapcsán elveti Csallány véleményét és helyette a 760-790 közti időre teszi a korukat.⁴ Hasonló véleményt képvisel Fettich Nándor is. Ő Csallány stílustörténeti szempontjai helyett a technikai eljárás alapján a 8. sz. második felére és végére datálja ezeket.⁵ Ezt az álláspontot vallja Anton Točik a persei⁶, és Zlata Čilinska az érsekújvári⁷ temető elemzése során. E véleményekkel szemben Fülöp Gyula a karéjos veretek körét is ahhoz a késő avar népességhez köti, mely szerinte a 9. században is jelen volt a Kárpát-medencében.⁸ Garam Éva a kiskörei⁹, Nagy Erzsébet a kővágószőlősi¹⁰, Bunardžić pedig a dunacsébi¹¹ késő

¹ Pulszky Ferenc 1881. 151.

² Csallány Dezső 1956.

³ Uo. 46. o. és uő. 1957. 130.

⁴ Erdélyi István 1958, 52.

⁵ Fettich Nándor 1963. 89.

⁶ Anton Točik 1963.

⁷ Zlata Čilinska 1966. 173.

⁸ Fülöp Gyula 1978.

⁹ Garam Éva 1979. 77.

¹⁰ Nagy Erzsébet 1982. 126.

¹¹ Radovan Bunardžić 1985.

avar temető elemzése során arra az álláspontra jut, hogy a temetők és a karéjos vere-
tek kora a 8. század végére és a 9. század elejére tehető. E rövid kutatástörténeti
összefoglalásból is kitűnik az, hogy a kutatók többsége az utóbbi álláspontot foglalja
el. A dolgozat a jelenlegi ismereteink szerint megpróbálja e vereket csoportosítani,
területi elhelyezkedésüket és időrendi helyzetüket meghatározni, illetve más késő avar
fémművességi körhöz való viszonyukat bemutatni.

1. *Alsógellér-Holiare (Csehszlovákia) 308. sír (II. tábla 4.)*

Az itt talált szíjvégek és verekek habár nem teljesen azonosak a fenti verekekkel, mégis jól felismerhető
az a mintakép, amelynek karéjos díszzeit felhasználták. A karéjokat körökkel kombinálták. Úgy vélem a
különbség még nem olyan nagymértékű, hogy a felépítésbeli hasonlóságok alapján ne lehetne egy csoport-
ba sorolni a karéjos verekekkel.¹²

2. *Ásotthalom-Átokháza Bilisics 2. sír (I. tábla 1.)*

A karéjos szíjvégek között talán ez a legszebben kidolgozott darab. Mind a tok részét, mind a karéjokat
poncolt hátherű vésett szíromdíszekkel ékítették. Hat darab csüngős és egy csüngő nélküli, szintén karéjos
veret tartozik hozzá. Ezek felülete díszítetlen.¹³ Csallány Dezső honfoglalás utáni keltezésével szemben
Fettich Nándor a 8. század második felére teszi a korát.¹⁴

3. *Dunacséb-Čelarevo 265. sír (Yu) (II. tábla 6.)*

Az övhöz két darab tömör öntésű bronz kissíjvég tartozott. Karéjuk díszítetlen, felső tok részük vésett-
poncolt díszű. Hasonlóan díszítettek az öv csüngős és kerek veretei is. A temető kora a 8. század legvégére
és a 9. század első évtizedeire tehető.¹⁵

4. *Érsekújvár-Nové Zámky (Csehszlovákia) 425. sír (I. tábla 5.)*

Bár nem teljesen azonos típust képvisel ez az együttes a fentebb bemutatottakkal, mégis a formai elté-
rések ellenére a kettő közötti kapcsolat egyértelmű. Az érsekújvári verekek abban térnek el a karéjos vere-
tektől, hogy ezeken az eredetihez képest hosszabb karéjokat megfelelően, így kétszer annyi karéjjal díszít-
tették felületüket. Eltérés van abban is, hogy az alsó tag máshol egybefonódó indáit itt nyúlvány helyette-
síti. Hiányzik a felső síjtok is. A szegecsek helyén szépen kidolgozott állatfejek vannak. Kissíjvég, csüngő
és csüngő nélküli karéjos, illetve kerek verekek díszítették az övet. Az egész garnitúra felülete díszítetlen.¹⁶
A temető kora a 9. század első felére tehető.

5. *Ismeretlen lelőhely (I. tábla 7.)*

A szentesi múzeum őriz egy karéjos kissíjvéget, melynek tok részén vésett díszítés van. A karéjai díszít-
etlenek.¹⁷

6. *Ismeretlen lelőhely (I. tábla 8.)*

Feltehetően Szeged környéki lelőhelyről származik az a sírgyűttes amely szintén tartalmaz karéjos ve-
reket. Az egyik egy két lapú, öntött bronz kissíjvég, a szegecsek helyén két egymással szembeforduló ál-
latfejfel. Felülete díszítetlen. A másik darab egy öntött bronz nagysíjvég töredéke, amelyből sajnos csak a
tok része maradt meg. Ezen nagyon szép, poncolt hátherű vésett növényi díszítés van. A szegecsek helyén
itt is két állatfej van. A síjvégből a töredékessége ellenére megmaradt egy plasztikus háromszög alakú
dísz, amely a karéjos vereteken a karéjok között szokott elhelyezkedni, illetve megmaradt egy karéjnak kb.
fele, amelyen poncolt hátherű, vésett szíromdísz van (II. tábla 13.).

A kísérő leleteik között vésett poncolt díszű lyukvédő és levél alakú veret, bronzcsat, vaskés, nyílcsúc,
dinnymaggyöngy, bronz függő és vaslándzsa volt.¹⁸

¹² Anton Točik 1968. Taf. LVII. 2-4.-15.

¹³ Csallány Dezső 1957. 129. XXVII. tábla 2-10.

¹⁴ Nándor Fettich 1963. 89.

¹⁵ Radovan Bunardžić 1985. Cat. 232-237. Fig. 35.

¹⁶ Zlata Čilinska 1966. 305. Taf. LXIII. 1-35.

¹⁷ Szentes Koszta József Múzeum ltsz.: 75.172.1. Köszönöm Vörös Gabriellának, hogy a tárgyat fel-
használhattam a dolgozatom elkészítésénél.

¹⁸ Szeged, Móra Ferenc Múzeum ltsz.: 91.:1.1-13. Köszönöm Kürti Bélának, hogy felhívta a figyel-
memet a tárgyra, és hozzájárult a dolgozatomban való felhasználásához.

7. Jánoshida 31. sír

A nagy és kisszívjégek karéjai és a tok részei poncolt hátterű, vésett szziromdíszekkel ékített. Az övhöz kerek és csüngős veretek tartoztak. Ezek felülete szintén vésett-poncolt technikával készült.¹⁹ Erdélyi István a temető korát a 8. század végére teszi, azonban ma már nagy valószínűséggel állítható a 9. századi használata is.²⁰

8. Karos-Eperjesszög 1. sír (II. tábla 5.)

A töredékes szívjég egy 10. századi sírból került elő. Anyaga öntött ezüst, háttere aranyozott. Felülete díszítetlen.²¹ A sír egyéb lelete a honfoglaláskori leletanyaghoz köthető.

9. Kereki-Homokbánya 54. sír (V. tábla)

A karéjos nagyszívjég felülete díszített. Az övhöz rögzítő szegecsek helyén két állatfej van. A négy kisszívjég díszítetlen. Kerek és csüngős veretek tartoztak még az övhöz. Ezek felületén szintén poncolt-vésett technika található. Ezekon kívül még egy vésett palmetta díszes övforgó volt az övön.

10. Kereki-Homokbánya 10. sír (IV. tábla)

Az övgarnitúra bronz vereteinek felületét ónozták. A nagyszívjég tok része díszített. A hátlapja sima. A három kisszívjégnek is csak a tok része díszített. A csüngős és csüngő nélküli veretek karéjosak. Felületük durván elnagyolt. Övforgó és vésett-poncolt díszű kerek veretek voltak még az övön.

A feldolgozás alatt álló temető kora valószínűleg a 8. századra tehető, de a 9. századra jellemző tárgyak is vannak benne.²²

11. Keszthely-Fenekpuszta

A szórványként előkerült szívjég felülete **díszítetlen**. A szegecsek helyén két állatfej van.²³

12. Kisköre 70. sír (II. tábla 3.)

Az övön egy nagy- és három karéjos kisszívjég volt. Ezek felülete **díszített**. **Karéjos** csüngős és poncolt-vésett kerek veret volt még a sírban.²⁴ A sírt Garam Éva a 8-9. század fordulójára **keltezte**.²⁵

13. Kővágószőlős-I. üzem 1. sír „B” váz (I. tábla 4.)

A sírban díszített nagy és kisszívjégek, csüngős karéjos veretek, növényi díszes mellékszívveretek, **áttört**, vésett-poncolt díszű bronz kisszívjégek és kerek veretek voltak.²⁶ A feltárt temetőrészlet a 9. század elejére keltezhető.

14. Moravica-Stara Moravica (YU)-Koppláló Rekreációs központ 154. sír (III. tábla)

A nagyszívjég és a két kisszívjég felülete díszített. Díszítetlen csüngős, és vésett-poncolt technikájú kerek veretek, és egy sima csat képezték az öv díszét.²⁷

15. Moravica-Stara Moravica 183. sír (II. tábla 8.)

A karéjos veretek pikkelydíszes szívjégekkel és vésett-poncolt díszű kerek veretekkel voltak egy övön.

16. Moravica-Stara Moravica 186. sír (II. tábla 14.)

A sírban csüngős és csüngő nélküli karéjos vereteket találtak, díszítetlen kerek veretek, lapos indás szívjégek és gyöngysorkeretes övforgó mellett.

A közöletlen ómoravica temető legkésőbbi fázisába tartozó sírok nagy valószínűséggel átnyúlnak a 9. század első évtizedeire.

17. Perse-Prša (Csehszlovákia) 72/48 sír (II. tábla 10.)

Karéjos szívjégek és karéjos veretek kerültek elő, griffes-indás szívjégekkel áttört csattal és kerek veretekkel együtt.²⁸ A temető kora a 8. század végére és a 9. század első harmadára tehető.

¹⁹ Erdélyi István 1958. 11. és XIII. tábla 1-12.

²⁰ Uo. 52. és II. tábla 4., III. 8., 11., XXXVIII. 9.

²¹ Dókus Gyula 1900. 47-50., Fettich 1937. 134. 2. Taf. CXXX. 2.

²² Köszönöm Költő Lászlónak, hogy a közöletlen ásatási anyagát rendelkezésemre bocsátotta

²³ Sági Károly 1961. 458. Taf. XVIII.

²⁴ Garam Éva 1979. 20. Taf. 15. 1-33.

²⁵ Uo. 77. o.

²⁶ Nagy Erzsébet 1982. 125-6.

²⁷ Köszönöm Ricz Péternek, hogy a szabadkai múzeumban őrzött, közöletlen anyagot felhasználhatam a dolgozatom elkészítésénél.

²⁸ Anton Točik 1963. Taf. XVII. 8.12-14.16.21. 2-4. 6.20.7.18.

18. *Szeged-Öthalom (I. tábla 3.)*

Néhány korábbi publikációban félreértés van a lelőhely pontos meghatározásában. Több esetben fordult elő, hogy a fenti lelőhelyről származó szíjvég eredetét Szeged-Sövényházához kötötték.²⁹ Reizner János 1899-ben pontosította ezt a félreértést. Arra hívta fel a figyelmet, hogy a sövényházi leletként bemutatott tárgyak „tévesen vannak sövényházi leletekül feltüntetve, mert azok a szeged-öthalmi lelethez tartoznak...”³⁰ Azért fontos erre újra emlékeztetni, mert ugyanazt a leletet több esetben, két különböző lelőhellyel említették. Az öntött bronz nagyszíjvég karéjain vésett szziromminták vannak. Ugyanígy technikával készült a tok rész poncolt háttérű mintája is. A kisszíjvég karéjai díszítetlenek.³¹ A lelet szórványként került a szegedi gyűjteménybe, így a leletkörülmények ismeretének hiányában nem lehet a korát pontosan meghatározni.

19. *Szentes-Nagyhegy (Gálfy Lajos szőlője) 220. sír (I. tábla 6.)*

Az öv tartozékai: karéjos nagyszíjvég és három finoman megmunkált kisszíjvég, csüngős- és kerek veretek övforgó és csat. Ezek felülete mindig vésett virágdíszes és háttérük poncolt.³²

20. *Szentes-Nagyhegy (Juhász János szőlője) 110. sír (II. tábla 11.)*

A sírból nem került elő karéjos szíjvég. Lapos indás kisszíjvég, csüngő nélküli és pajzs alakú csüngővel ellátott karéjos veret tartozott az öv díszéhez. Ezek felülete díszítetlen.³³ A még közöletlen temető kora a 8. század végére és a 9. század elejére tehető.

21. *Szentes-Nagyhegy (Juhász János szőlője) 126. sír (II. tábla 7.)*

A sírban három karéjos veret volt, ezek eredetileg csüngővel rendelkeztek. Az öv egyéb tartozékai között áttört liliosos, gyöngysorkeretes és indás szíjvégek, pikkelydíszes és kerek veretek voltak.³⁴

22. *Szentes-Felsőcsordajárás (Hékéd) 4. sír (II. tábla 1.)*

Öntött bronz nagyszíjvég, amelynek különlegessége, hogy a karéjok találkozásánál áttört a felülete, illetve a szíjhoz kapcsolódó tokos tagja sokkal rövidebb, így erről hiányzik az a rész, amit a párhuzamain vésett-poncolt palmettával díszítettek. Egyébként a szíjvég teljes felülete díszítetlen. Hasonlóképpen díszítetlen a hozzá tartozó kisszíjvég is. Abban is eltérnek más párhuzamaiktól, hogy az alsó tagukon a máshol egymásba fonódó inda hiányzik, így ez a részük csak szimmetrikus mintával díszített. Az övhöz 7 darab karéjos csüngős veret tartozik.³⁵

23. *Visznek 51. sír (II. tábla 2.)*

A bronz nagyszíjvég karéjain vésett szziromdísz van, háttére poncolt. Három darab díszítetlen karéjos kisszíjvég és 13 csüngős karéjos veret, illetve vésett-poncolt díszű kerek veret díszítette az övet.³⁶ A temető avar népsége a 8. század végén, a 9. század elején élt.

24. *Zsombó-Zádori föld (I. tábla 2.)*

Ónozott bronz nagyszíjvég. Felületén vésett díszek vannak poncolt háttérrel. A szegecsek helyén két állatfej van. Valószínűleg telepről került be szórványként a szegedi múzeumba.³⁷

Az alábbiakban néhány olyan leletet mutatunk be, amelyek a formai hasonlóságok alapján kapcsolatba hozhatók a fenti típusal.

Elsőként a szobi temető csüngős veretét említhetjük. (II. tábla 9.) Az öntött bronz veret felületén olyan tagolt dísz van, amely nagyban emlékeztet a karéjos veretekre.³⁸ Egy másik csoportba sorolhatók azok az övforgók, amelyeket ugyan karéjos

²⁹ Legutóbb Fülöp Gyula 1978. 94.

³⁰ Reizner János 1899. 183.

³¹ Pulszky Ferenc 1881-2. 151.

³² Csallány Dezső 1956 47.

³³ Köszönöm Vörös Gabriellának, hogy a szentesi múzeumban őrzött anyagot felhasználhatam a dolgozatom elkészítésénél.

³⁴ Szentes KJM. közöletlen

³⁵ Csallány Dezső 1956. a 197. és 1965. b. 47. II. tábla

³⁶ Török Gyula 1975. 334. 327. Fig. 4.

³⁷ Szeged, Móra Ferenc Múzeum ltsz.: 87. 3. 1. Köszönöm Kürti Bélának, hogy a dolgozatomhoz felhasználhattam a tárgyat.

³⁸ Fülöp Gyula 1978. 96. o.

veretekkel soha nem találtak egy sírban, de azonos temetőben már több alkalommal fordultak elő együtt. Ezek az övforgók véleményünk szerint karéjos felépítésükkel a fenti csoportba sorolhatók. A karéjos vereteket tartalmazó temetők közül az alábbiakban találtak ilyen övforgókat: Jánoshida,³⁹ Szentes-Nagyhegy,⁴⁰ Dunacséb.⁴¹ Ezen kívül az alábbi temetőkben voltak még: Komárom,⁴² (II. tábla 12.) Nemesvölgy,⁴³ Kaposvár,⁴⁴ Vojka,⁴⁵ Homokmégy-Halom,⁴⁶ és Zimony.⁴⁷

A karéjos szíjvégeket felületük díszítettsége alapján az alábbi csoportokba sorolhatjuk.

1.) Poncolt hátterű, vésett virágmintás: Átokháza, Szeged-Öthalom, Kővágószőlős, Kisköre, Visznek, Jánoshida, Kereki 54. sír, Szentes-Nagyhegy 220. sír, Zsombó, ismeretlen lelőhely (Szeged).

2.) A tok rész díszített, a felület más részei díszítetlenek: Kereki 10. sír, Dunacséb, ismeretlen lelőhely (Szentes – múzeum).

3.) Az egész felület díszítetlen: Szentes-Felsőcsordajárás, Szentes-Nagyhegy 126. sír, Perse, Alsógellér, Keszthely, ismeretlen lelőhely (Szeged – múzeum).

4.) Azok a veretek, amelyek más stílusú szíjvégekkel fordultak elő: Szentes-Nagyhegy 110. sír, Moravica 183., 186. sír.

5.) Végül az ötödik csoportba azokat a leleteket soroltam, amelyek felépítésük elvben megegyeznek a fentiekkel, mégis olyan egyéni jegyekkel rendelkeznek, amelyek külön csoportot igényelnek: Karos, Érsekújvár.

A karéjos veretek a következő lelettípusokkal fordultak elő: (VII. tábla) vésett-poncolt díszes kerek veretek (12), ugyanilyen technikájú csüngős veretek (5), indás szíjvég (5), pikkelydíszes veretek (4) és egy-egy griffes és áttört liliomos szíjvég, áttört és növénymintás veretek (1. táblázat). Az a tény, hogy a szíjvégeken és a kísérő leleteken is a leggyakoribb díszítési technika a poncolt hátterű vésés, közelebb visz minket a kronológiai helyzet pontosabb meghatározásához.

Időrendi kérdések

A karéjos vereteket tartalmazó temetők a kutatók szerint a 8. század közepétől a 9. század első harmadáig voltak használatban. Ezt a viszonylag tág időszakot tovább lehet pontosítani. Egyrészt a stílustörténeti elemzések szerint a vésett-poncolt technika a 8. század végétől vált dominánssá a Kárpát-medence fémművességében. Ugyanakkor ez a technikai alap a nagyszentmiklósi körrel is kapcsolatba hozza a karéjos

³⁹ Erdélyi István 1958. XLI. 1.

⁴⁰ Közöletlen anyag a szentesi múzeumban, ltsz.: 55. 22. 196.

⁴¹ Radovan Bunardžić 1980. Taf. XV. 3.

⁴² Alexander Trugly 1987. 266. 315. Taf. XVI. 16.

⁴³ Hampel József 105. III. Tafel 108. 17.

⁴⁴ Bárdos Edit 1978. 36. abb. 8.

⁴⁵ Arnulf Kollautz 1968. 135.

⁴⁶ Garam Éva 1975. 24. Fig. 12.

⁴⁷ Dusan Mrkobrad 1980. XXXVI. 15.

veretek körét. Az avar fémművesség legkésőbbi fázisára utalhat az is, hogy az egyik kerek szíjvégen megjelenik az ónozás is, amely a hagyományos felfogások szerint is a késő avar fémművesség legvégén válik általánossá. Most nézzük, milyen kronológiai következtetésekre ad lehetőséget a leletanyag párhuzamainak vizsgálata. A karéjos vereteket tartalmazó lelőhelyeken van néhány olyan lelettípus, amely meglehetősen jól illeszkedik más temetők leletanyagához. Közülük a következőket érdemes kiemelni.

– Pikkelymintás lószerszámveretek: Kaposvár⁴⁸, Hortobágy-Árkus⁴⁹, Komárom⁵⁰, Vojka⁵¹, Zsitvató⁵²

– Öntött falerák: Komárom⁵³, Dunacséb⁵⁴, Dévényújfalú⁵⁵, Zalakomár⁵⁶, Vörs⁵⁷

– Négy kördíszes lószerszámveretek: Komárom⁵⁸, Dunacséb⁵⁹, Cseklisz⁶⁰, Kenyhec, Palánka, Tiszafüred⁶¹

– Az egybeöntött merev csüngőjű veretek: Komárom⁶², Blatnica, Ada, Hortobágy-Árkus⁶³

– Öntött veretek, visszafelé néző állatábrázolással: Dunacséb⁶⁴, Jánoshida⁶⁵, Halimba⁶⁶, Komárom⁶⁷

– Három gömbtagú szíjelosztók: Kővágószőlős⁶⁸, Komárom⁶⁹

– Négykaréjos kerekosztású lószerszámveretek: Dunacséb⁷⁰, Kaposvár, Palánka, Hortobágy-Árkus, Tiszafüred⁷¹, Alsógellér⁷² Ezen lelethorizont kronológiáját meglehetősen jól ismerjük. Kora a 8. sz. végére, a 9. sz. első évtizedeire tehető.

⁴⁸ Garam Éva 1981. 44.

⁴⁹ Uo.

⁵⁰ Alexander Trugly 1987. Taf. II. XV. XXX.

⁵¹ Dusan Mrkobrad 1980. CXX. II. 15.

⁵² Budinsky – Kricka 1956. XIX. 16-19. XXXI. 24-32.

⁵³ Alexander Trugly 1987. Taf. XX.

⁵⁴ Radovan Bunardžić 1985. Cat. 393.

⁵⁵ Jan Eisner 1952. 60. obr.

⁵⁶ Szőke Béla Miklós – Vándor László 1982. 3. 73.

⁵⁷ Müller Róbert 1990. ABB. 14.

⁵⁸ Alexander Trugly 1987. Taf. XXII. XXIX.

⁵⁹ Radovan Bunardžić 1985. Cat. 207-14.

⁶⁰ Ludmilla Kraskovska 1962. 437.

⁶¹ Garam Éva 1981. 47-8., 40.

⁶² Alexander Trugly 1987. Taf. XXVII. XVIII

⁶³ Garam Éva 1981. 44.

⁶⁴ Radovan Bunardžić 1985. Cat. 300. 302. 243.

⁶⁵ Erdélyi István 1958. XXXVIII. 3.

⁶⁶ Török Gyula 1966. 74.

⁶⁷ Trugly Sándor 1990. 13.

⁶⁸ Nagy Erzsébet 1982. Taf. 4.

⁶⁹ Alexander Trugly 1987. Taf. II. XVIII.

⁷⁰ Radovan Bunardžić 1985. Cat. 364-74. 406-17.

⁷¹ Garam Éva 1981. 44.

⁷² Anton Točik 1968. LXXXVI. 12-19.

Ezt a kronológiai helyzetet erősíti az a tény is, hogy a komáromi, a nemesvölgyi, az alsógelléri, a dunacsébi és a moravicai⁷³ temetők az állatfej alakú lószerszámveretek és az állatfejben végződő szíjvégek alapján egy lelethorizonthoz, a böcsi lelet köréhez tartoznak. Ennek korát Garam Éva a 9. századra teszi.⁷⁴

Természetesen ezen időrendi meghatározásnak lehetnek bizonytalan pontjai és vele szemben megfogalmazhatók ellenvetések is. Ez két dologból fakadhat. Egyrészt abból, hogy bizonyos történeti kérdések erősen hatnak a régészeti kormeghatározásokra. Másrészt a késő avar kor legutolsó fázisában csak nehezen lehet időrendi különbségeket tenni az egyes lelettipusok között.

A relatív kronológia tisztázása után az abszolút időrend meghatározása nem minden esetben egyértelmű. Nehezen határozható meg mi az, ami biztosan eltűnt az avar emlékanyagból a 8. század végén és mi az, amelynek a 9. századi meglétét akárcsak feltételezhetjük is.

Sajátos helyzeténél fogva a karosi szíjvég kérdéssel külön kell foglalkozni. A honfoglaló sírban talált szíjvég felépítésében a késő avar karéjos szíjvégekre hasonlít, azonban a technikája és a stílusa alapján jól illeszkedik egyéb honfoglaláskori leleteinkhez. Ez a kettősség a probléma megoldásában is kétféle magyarázatra ad lehetőséget. Az egyiket Csallány Dezső korábban ismertetett feltevése képviseli. Eszerint a különleges lelet egyértelműen bizonyítja, hogy az avar népesség egy része megélte a magyar honfoglalást. Természetesen ennek lehetőségét nem lehet teljes bizonyossággal kizárni, annál is inkább, mert úgy tűnik, nő azoknak a régészeti adatoknak a száma, amelyek ezt megerősíthetik. Elég itt talán néhány olyan lelőhelyre utalni, amelyek a jelenségeik révén felvethetik a két népesség közti kapcsolat – egyelőre még tisztázatlan – kérdését is. Noha ezek a jelenségek nem feltétlenül kell, hogy közvetlen kapcsolatra utaljanak: Halimba⁷⁵, Szarvas-Kákapusztá⁷⁶, Szabadkigyós⁷⁷, Ibrány⁷⁸, Prša⁷⁹, Hencida, Marosgombás, Újfehértó⁸⁰ és Szegvár⁸¹.

Mindezek ellenére nem lehet kizárni a másik magyarázatot sem, mely szerint a két kultúra között valamilyen közös kelet-európai eredet teremthet kapcsolatot. Ez azonban jelenlegi ismereteink szerint nem bizonyítható. Mint ahogyan nem bizonyítható Csallány Dezső feltevése sem, tudniillik, hogy a karéjos vereteket tartalmazó temetők teljes egészében ahhoz a népességhez köthetők, amely megérte a magyarok honfoglalását.

A feladat természetesen nem az, hogy e típus vizsgálata kapcsán bebizonyítsuk a 9. század végén élő avarság létét. Ennél sokkal egyszerűbben vetődik fel a probléma:

⁷³ Stara Moravica 63. sír. Az állatfej alakú szíjvégen kívül, maszkos gombocska és áttört kör csüngő volt a sírban. Köszönöm Ricz Péternek, hogy a közöletlen anyagot megnézhettem a szabadkai múzeumban.

⁷⁴ Garam Éva 1981. 49.

⁷⁵ Török Gyula 1966.

⁷⁶ Szabó János Győző 1964-5. 61-73.

⁷⁷ Bálint Csanád 1971. 60.

⁷⁸ Köszönöm Istvánovits Eszternek a szíves szóbeli közlését.

⁷⁹ Anton Točik 1963.

⁸⁰ Csallány Dezső 1956 b.

⁸¹ Köszönöm Lőrinczy Gábornak a szíves szóbeli közlését.

bizonyítható-e régészeti adatokkal az, hogy az avarság egy része túlélte mind Nagy Károly, mind pedig Krum bolgár kán hadjáratait.

Amennyiben a fentebb ismertetett időrendi párhuzamok elfogadhatók, úgy nagyon biztosnak tűnik az, hogy a kérdésre igennel felelhetünk, s hogy a karéjos veretek használatának ideje a 9. század első harmadára is átnyúlik. Ezért úgy vélem, hogy többek között a bőcsi körrel egyetemben azt a késő avar népességet reprezentálja, amely a 9. század első felében a Kárpát-medencében élt.

A karéjos veretek területi elhelyezkedése (VI. tábla)

Ha térképre vetítjük a karéjos veretek lelőhelyeit, a következőket állapíthatjuk meg: jelen ismereteink szerint a Kárpát-medence területén a karéjos veretek 19 lelőhelyről kerültek elő, összesen 21 sírból.

Ezek területi megoszlása a következő: 3 a Dunántúlon, 2 Dél-Szlovákiában, 1 a Felvidéken, 2 a Vajdaságban, 11 pedig az Alföldön található. Természetesen az alföldi és a vajdasági leletek sem geográfiailag, sem pedig történetileg nem választhatók el egymástól. Ez pedig még jobban hangsúlyozza az alföldi leletek számbeli fölényét. Az a tény, hogy az Alföldön belül is elsősorban Szeged és Szentes környékén sűrűsödnek a lelőhelyek, arra enged következtetni, hogy itt egy helyi műhely meglétével kell számolnunk. Különösen erősíti ezt a feltevést az, hogy az a 6 lelőhely, amely a Tisza-Zagyva vonalától nyugatra fekszik, olyan szíjvégekkel rendelkezik, amelyek minőségükben eltérnek az alföldiektől. Hiszen Persében csak 3 kisszíjvéget találtak, az érsekújvári darab vélhetően egy későbbi változata az eredeti formának, míg a kerekidombok kidolgozása sokkal elnagyoltabb a finoman megmunkált alföldi leletekkel szemben. Mindezek arra engednek következtetni, hogy ezek a darabok az alföldi minta hatására készültek a dunántúli és szlovákiai területek ötvösműhelyeiben.

Érdekes, hogy a moravicai lelőhelyen három sírból is ismerünk karéjos veretet. Ez a lelőhely összekötő kapocs lehetett a déli, dunacsébi népesség felé. Bár magából a Vajdaságból meglehetősen kevés késő avar temetőt ismerünk, mégis, a szokoláci temető az egyik legjobb párhuzama⁸² a dunacsébi anyagnak és a Feketicsen feltárt temető is jól illeszkedik a Dél-Alföld 8. század végi – 9. század eleji képébe.⁸³

A Szentes-Nagyhegyen lévő két temetőben is három sírból ismerjük ezt a típust. Bár Csallány Gábor két külön szőlőként jelöli a lelőhelyeket, a megmaradt vázlatos térképei alapján feltehető, hogy ezek valójában egy temetőt képeznek.⁸⁴

Visszatérve még az elterjedési térképhez két dolgot érdemes hangsúlyozni. Az egyik az, hogy a Duna mentén keletre és nyugatra 100-150 km-es sávban nem találtak karéjos vereteket. Hasonló megállapításra juthatunk, ha a 9. századra keltezhető lele-

⁸² Ezúton mondok köszönetet Ricz Péternek a szíves szóbeli közlésért.

⁸³ Köszönöm Ricz Péternek, hogy a szabadkai múzeumban őrzött, közöletlen anyagot megtekinthetem, és dolgozatomban felhasználhattam.

⁸⁴ Csallány Gábor térképvázlatai alapján úgy tűnik, hogy a Szentes – nagyhegyi temetők egymáshoz közel (100 m körül) fekszenek. Szentes, Koszta József Múzeum, Adattár 309-85., 310-85.

tek elterjedését vizsgáljuk.⁸⁵ A másik hangsúlyozandó a bőcsi kör elterjedése. Azt már az időrendi kérdésnél megállapíthattuk, hogy a két leletkör között kronológiai azonosság mutatható ki. A térképeket vizsgálva azt állapíthatjuk meg, hogy míg a bőcsi kör elsősorban a Kisalföldön sűrűsödik, addig a karéjos veretek az Alföldön dominálnak. A két csoport területileg jól kiegészíti egymást. Ez két olyan viszonylag egységes avar népességre utalhat, amelyek területileg elkülönülnek ugyan egymástól, de a fémművességi technikában és stílusban felfedezhetőek a kapcsolatok. Történetileg ez csakis arra a korra tehető, amikor a VIII. század végén a frank hadjáratok, és az ezeket követő belső hatalmi harcok megbontották az Avar Birodalom addigi egységét.

Összegzés

A karéjos veretek kora a 8. század végére és 9. század első harmadára tehető, méghozzá olyan fémművességi központhoz kötve, amely az Alföld déli részén vált dominánssá. Ez történeti szempontból arra utalhat, hogy az avar lakosság nemcsak a bizonytalan kimenetelű frank háborúkat élte túl, hanem a bolgár hadjáratok sem pusztították ki az alföldi avarokat. Ez pedig a régészet számára azt hangsúlyozhatja, hogy a késő avar kor után szükséges számolni egy késő utáni avar korral, az avar továbbélésével is.

IRODALOM

Bálint Csanád

1971 X. századi temető a szabadkígyósi-pálligeti táblában BMMK 1.1971 49-86. o.

Bárdos Edit

1978 Avar temető Kaposvár határában SMK. 3. 1978. 13-65.

Budinsky - Kricka, Vojtech

1956 Pohrebisko z neskorej doby avarskej v Zitavskej Toni na slovensku, SIA IV.-1.1956. 5-131.

Bunardžić, Radovan

1980 Menore iz Čelarevo, Beograd 1980.

Bunardžić, Radovan

1985 Čelarevo. Risultati delle ricerche nelle necropoli dell'alto medioevo. Roma 1985.

Čilinska, Zlata

1966 Slawisch-Awarisches Gräberfeld in Nové Zámky, Bratislava. 1966.

Csallány Dezső

1956a Archeologische Denkmäler der Awarenzeit in Mitteleuropa. Schrifttum und Fundorte, Budapest, 1956.

1956b. A X. századi avar továbbélés problémája, SZSZSZ 1956/1. 39-49.

1957 Az Átokháza-bilisicsi avarokori sírleletek, MFMÉ 1957. 109-132.

Csallány Gábor

1933-4 Avar és magyar leletek a szentesi múzeumban. Dolgozatok IX-X. 1933-34. 221-250.

⁸⁵ Szentpéteri József 1989. 121. 1. térkép

- Dókus Gyula*
1900 Árpádkori sírleletek Zemplén vármegyében, AÉ. 1900 39-61.
- Eisner, Jan*
1952 Devinska Nova Ves, Bratislava 1952.
- Erdélyi István*
1958 A jánoshidai avar temető, RF. II-I. Bp. 1958.
- Fettich Nándor*
1937 A honfoglaló magyarság fémművészete, Die Metallkunst der landnehmenden Ungarn. AH. XXI. Bp. 1937.
1963 Symbolischer Gürtel aus der Awarenzeit (Fund von Bilisics) MFMÉ 1963 61-89.
- Fülöp Gyula*
1978 La survivance des Avars au IXe siècle, AR. XVI. 1978. 87-97.
- Garam Éva*
1979 Das Avarzeitliche Gräberfeld von Kisköre, Bp. 1979
1981 A bőcsi későavar lelet és köre, AÉ. 108. 1981. 34-51.
1975 The Homokmégy-Halom Cemetery, in: É. Garam – I. Kovrig – J. Gy. Szabó – Gy. Török: Avar finds in the Hungarian National Museum, Bp. 1975. 11-48- o.
- Hampel József*
1905 Alterthümer des frühen Mittelalters in Ungarn, Braunschweig 1905.
- Kollautz, Arnulf*
1968 Die Ausbreitung der Awaren auf der Balkanhalbinsel und die Kriegszüge Gegen die Byzantiner. Studijné Zvesti 16.1968. Nitra. 135-163.
- Kraskovska, Ludmilla*
1962 Pohrebisko v Bernalokove, SIA X-2. 1962. 425-476.
- Mrkobrad, Dusan*
1980 Arheoloski nalazi seobe naroda u Jugoslaviji, Archeologia Jugoslavica, Beograd 1980.
- Müller Róbert*
1990 Der Häuptling von Gyenes. Awarenzeit in der Umgebung von Keszthely, Keszthely 1990.
- Nagy Erzsébet*
1982 Újabb késő-avarkori temetők Baranya megyében, JPMÉ XXVII. (1982). Pécs 1983. 125-141.
- Pulszky Ferenc*
1881 A rekeszes ötvösség, AÉ. 1881-2. 146-158.
- Reizner János*
1899 Közlemények a szegedi városi múzeumból, AÉ XIX. 1899. 183-190.
- Sági Károly*
1961 Die zweite altchristliche Basilika von Fenékpuszta, Acta Antiqua Bp. 1961. IX.
- Szentpéteri József*
1989 O pozdnyeavarskih i rannebolgarszkih szvjazjah, in: Problémi na prabalgarszkata istorija i kultura, Szofia 1989. 117-128.
- Szőke Béla Miklós – Vándor László*
1982 8-9. századi birituális temető Zalakomár határában. Eint britualischen Gräberfeld aus dem 8-9. Jahrhundert von Zalakomár. Zalai Gyűjtemény 18.1982-3. 69-97.
- Szabó János Győző*
1964-5 Das weiterleben des Spätawarentums auf dem Alföld im X. Jahrhundert, MFMÉ 1964-5/2. 61-73.
- Točík, Anton*
1963 Pohrebisko a sidlisko z doby avarskej rise v Prši SIA XI-1 1963. 121-198.
1968 Slawisch-Awarishes Gräberfeld in Holiare. Archeologica Slovaca Catalogi I. bratislava 1968.

Török Gyula

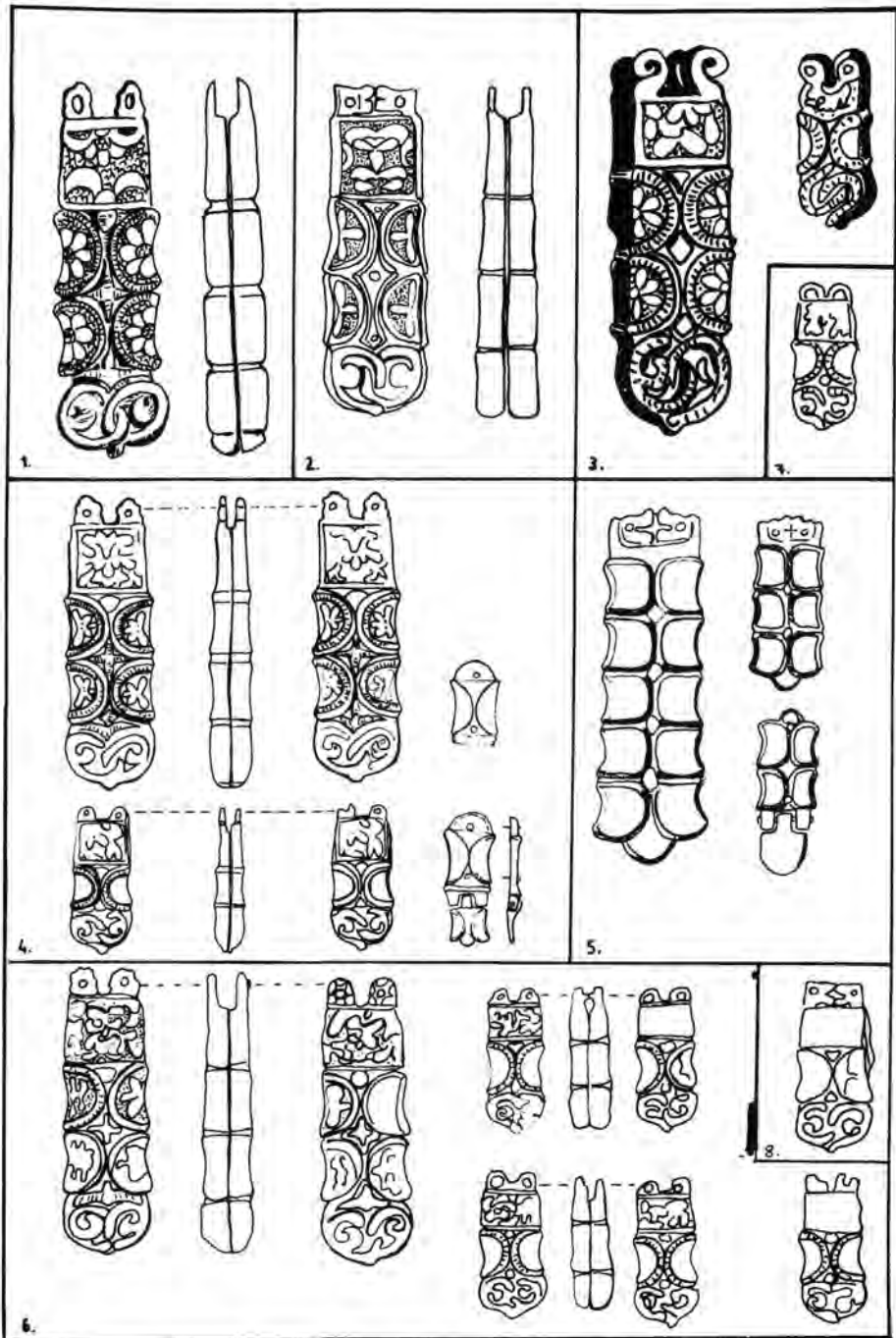
1966 Újabb régészeti feltárások Halimbán, VMMK 5/1966. 69-80.

1975 The Visznek Cemetery in: É. Garam – I. Kovrig – J. Gy. Szabó – Gy. Török: Avar finds in the Hungarian National Museum Bp. 1975. 321-345.

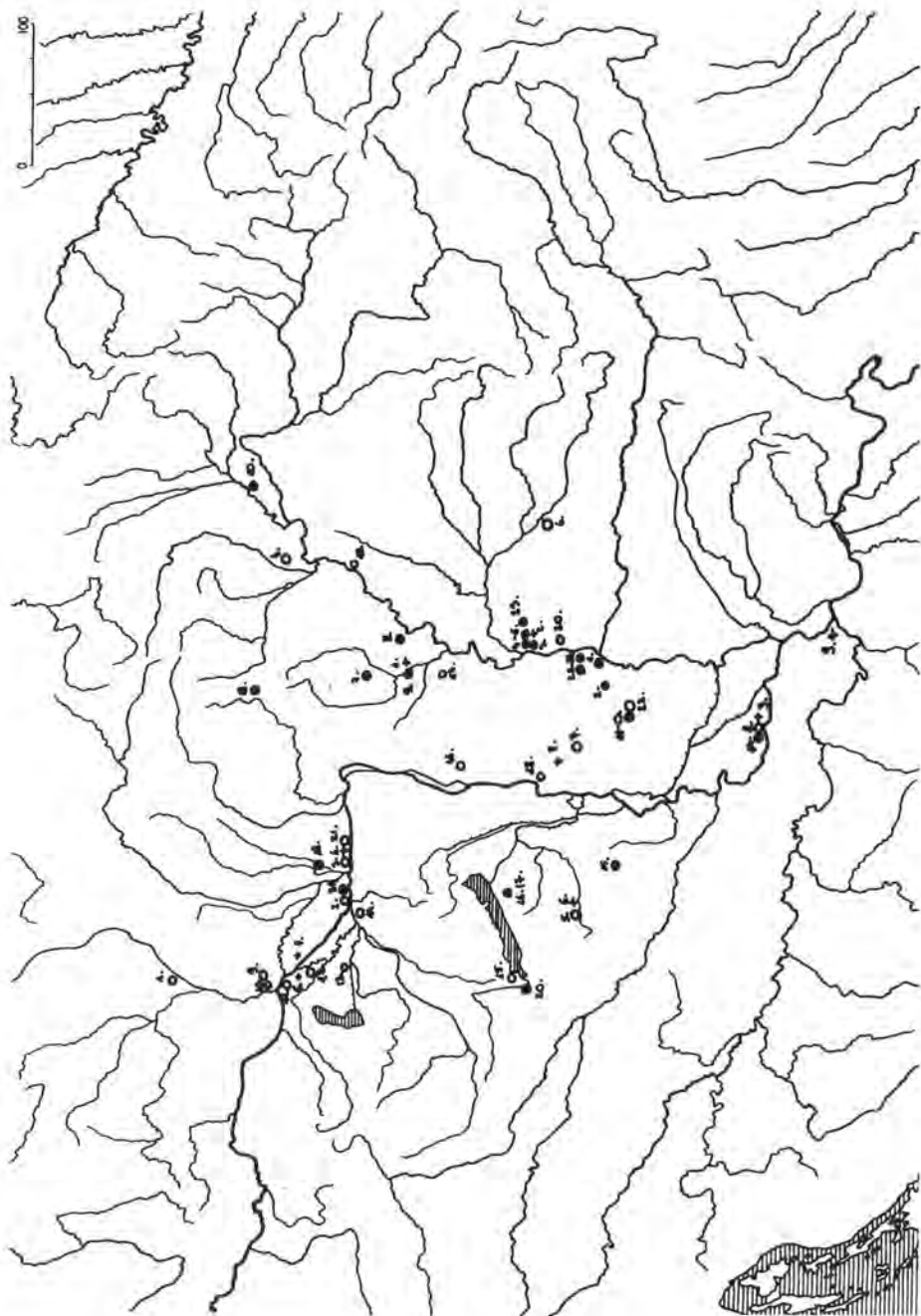
Trugly, Alexander

1987 Gräberfelder aus der zeit Awarischen Reiche bei der Schiffswerft in Komárno, SIA XXXV-2. 1987.

1990 Avarské nalezky v Komarne. Avar leletek Komáromban. Komárno 1990.

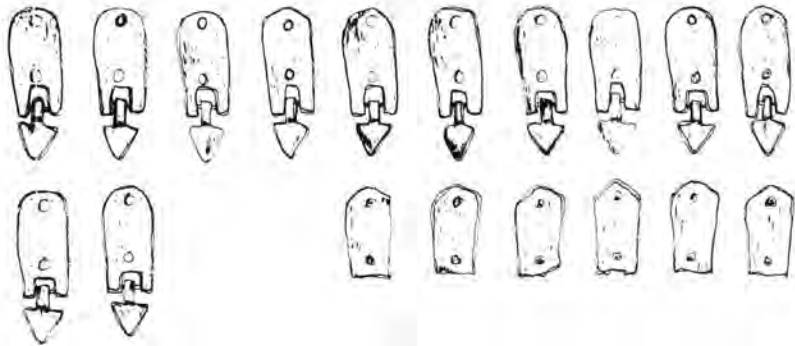
I. tábla

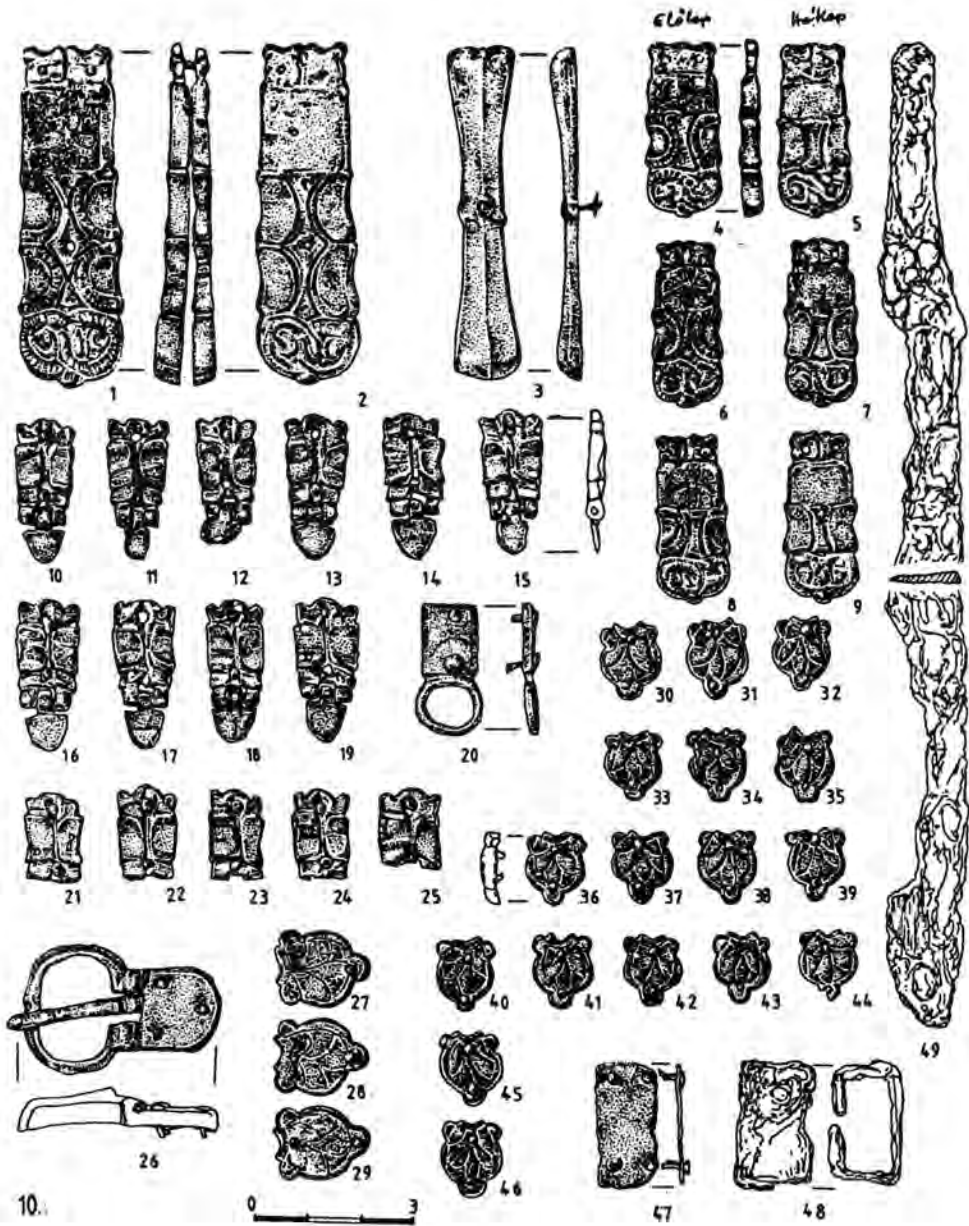
II. tábla

MO/83

Gr. 154

III. tábla

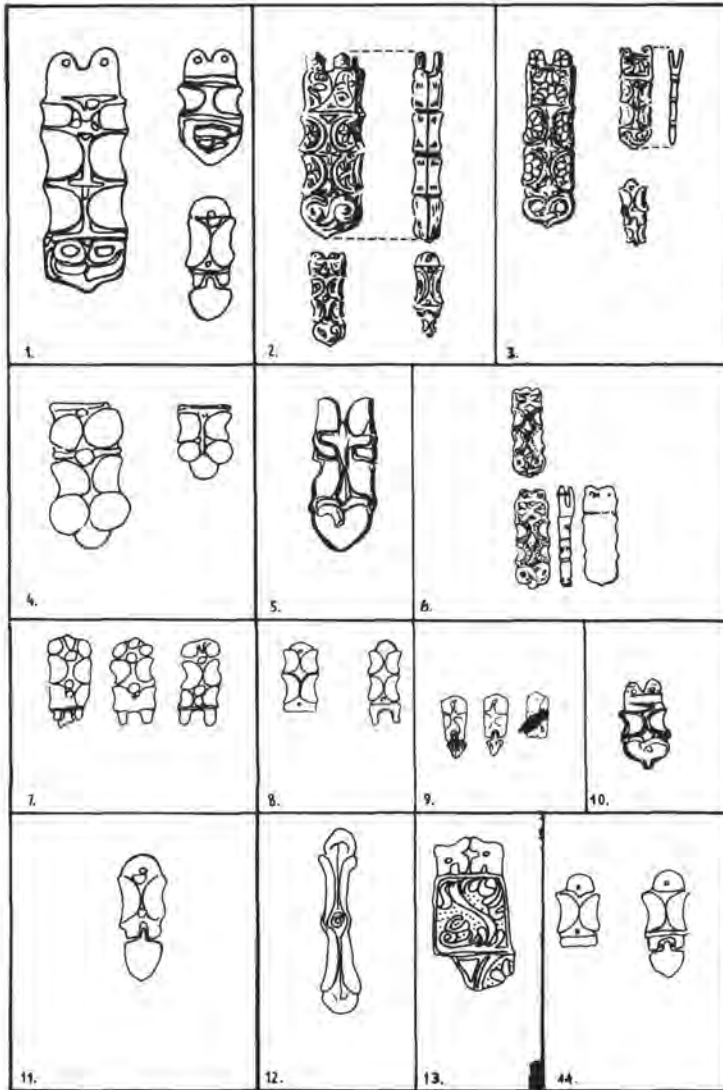

IV. tábla

KEREKI-HOMOKBÁNYA 54.sír 1987.VIII.24. M.F.

V. tábla

1. térkép A karéjos veretek lelőhelyei: ● 1. Szeged-Óthalom 2. Ásotthalom-Átokháza-Bilisics 3. Szentes-Felsőcsordajárás 4.5.6. Szentes-Nagyhegy 7. Visznek 8. Kisköre 9. Jánoshida 10. Karos 11.12.13. Moravica (Stara Moravica) 14. Dunacséb (Čelarevo) 15. Kővágószőlős 16.17. Kereki 18. Érsekújvár (Nové Zámky) 19. Perse (Prša) 20. Keszthely-Fenekpuszta 21. Alsógellér (Holiare) 22. Zsombó 23. Ismeretlen lelőhely (Szentes - múzeum) 24. Ismeretlen lelőhely (Szeged - múzeum)

A karéjos övforgók lelőhelyei: + 1. Jánoshida 2. Szentes-Nagyhegy 3. Dunacséb (Čelarevo) 4. Komárom (Komárno) 5. Nemesvölgy (Edelstal) 6. Kaposvár 7. Vojka 8. Homokmégy-Halom

A böcsi kör lelőhelyei (Garam Éva nyomán): ○ 1. Mikulcice 2. Alsógellér (Holiare) 3. Zsitvatő (Zitavská Ton) 4. Böcs 5. Kaposvár 6. Békés 7. Kiskunhalas 8. Dunacséb (Čelarevo) 9. Csataj (Cataj) 10. Dévényújfaló (Devínska Nova Ves) 11. Nemesvölgy (Edelstal) 12. Csuny (Cunovo) 13. Mosonszentjános 14. Győr 15. Keszthely 16. Peszéradaec 17. Adony 18. Ordas 19. Tiszafüred 20. Mindszent 21. Komárom (Komárno) 22. Moravica (Stara Moravica)

BEMERKUNGEN ZUR GESCHICHTE DES ALFÖLD IM 9. JAHRHUNDERT (Spätawarenzeitliche Schuppenförmige Gürtelbeschläge)

Szalontai Csaba

Meine Arbeit befaßt sich mit einem interessanten Element der spätawarischen Metallkunst, mit den sog. schuppenförmigen Riemenzungen und Beschlägen. Bei dem aktuellen Stand der Forschung ist dieser Typ von 18 Fundorten, aus 20 Gräbern bekannt. Das im Vergleich zu den übrigen spätawarischen Beschlagtypen bescheidene Vorkommen macht diese Beschläge schon in sich selbst interessant. 14 Fundstellen befinden sich auf dem Alföld, genauer gesagt die Theiß entlag, der Rest in anderen Regionen Ungarns. Die Beschläge aus diesen 4 Fundstellen weichen auch in ihrer Ausführung von denen aus dem Alföld ab. Ich bin der Meinung, daß diese Erscheinung auf eine auf dem Alföld (Körös-Maros-Theiß-Gebiet) zu lokalisierende Werkstatt hinweist. Die Begleitfunde schließen sich an das Fundgut aus anderen Teilen des Karpatenbeckens ohne weiteres an. Ihre Verbreitung ergänzt die sich in erster Linie in Westungarn konzentrierenden Fundstellen des Kreises von Böcs. Diese beiden Fundkreise stehen nicht nur in geographischem Sinn, sondern auch wegen ihrem ähnlichen Stil in Verbindung. Diese Beziehung hilft auch bei der Datierung der schuppenförmigen Beschläge.

Auf Grund dessen würde ich sie zwischen dem Ende des 8. Jahrhunderts und dem Anfang des 9. Jahrhunderts datieren. Die stilhistorische Beziehung der mit, auf punziertem Hintergrund eingravierten Palmetten verzierten Beschlägen mit dem Kreis von Nagyszentmiklos ist eindeutig.

Die schuppenförmigen Beschläge haben auch zu den Denkmälern der Landnahmezeit Verbindung, weil aus dem Grab 1 des landnahmezeitlichen Gräberfeldes von Karos eine ähnliche Riemenzunge bekannt ist. Auf Grund dieses Befundes wurde dieser Typ von Csallány Dezső ab Ende des 9. Jahrhunderts, vorwiegend aber in das 10. Jahrhundert datiert. Auch wenn diese Annahme über die bis zur ungarischen Landnahme weiterlebenden Awaren sich nicht beweisen läßt, glaube ich, daß ein Teil der schuppenförmigen Beschläge wahrscheinlich der späten (oder postspäten) awarischen Bevölkerung zugesprochen werden kann. Sie überlebte die fränkischen und bulgarischen Feldzüge und lebte, zwar nicht mehr unter organisiertem Rahmen, in der ersten Hälfte des 9. Jahrhunderts in einigen Regionen des Karpatenbeckens, so auch auf die sich der Theiß entlag erstreckenden Gebieten des Alföld.

Темой работы является интересный элемент позднеаварского ювелирного дела: ременные бляхи и наконечники с так называемым лопастным орнаментом. В данный момент этот тип известен с 18 памятников, из 20 погребений. Это небольшое - по сравнению с остальными наборами позднеаварской эпохи - число находок уже само по себе представляет интерес. 14 памятников найдены на Венгерской низменности (Алфёльд), точнее в долине Тисы, а с других территорий известно всего 4 памятника. Последние находки отличаются по технике исполнения предметов, найденных на Венгерской низменности. Я считаю, что это обстоятельство указывает на ювелирную мастерскую, находившуюся на Венгерской низменности (на территории между реками Кёрёш, Марош, Тиса). В то же время сопровождавшие их находки хорошо подключаются к материалам других ареалов Карпатского бассейна. Их ареал распространения хорошо дополняют памятники, сконцентрированные в первую очередь в Задунавье, круга Бёч. Эти два круга связаны не только территориальными отношениями, но и стилистическим родством. Связь между кругом Бёч и кругом блях с лопастным орнаментом помогают определить хронологию последних.

На основании сказанного я считаю, что их можно датировать концом 8 - началом 9 века. Наконечники и другие украшения ремня с резной пальметтой и пуансонным фоном находятся в бесспорной стилистическо-исторической связи с кругом клада из Надьсентмиклоша (Синниколау Маре).

Бляхи с лопастным украшением имеют значение и в эпохе обретения родины венграми, так как схожий экземпляр был найден в погребении могильника Карош, принадлежавшего к этой эпохе. Ранее на этой основе Дежё Чаллань пыталась датировать этот тип самым концом 9-10 вв. Хотя это предположение об аварах, доживших до прихода венгров, недоказуемо, по моему мнению часть блях с лопастным орнаментом может быть отождествлена с теми поздними аварами (или аварами, пережившими позднюю эпоху), которые по всей вероятности пережили болгарские и франкские походы и которых можно найти - хотя и в неорганизованных рамках, отдельными элементами - в некоторых районах Карпатского бассейна, в частности, на берегах Тисы.